

تاریخچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی

- بررسی آقای دکتر اسداله آزاد
- علیرضا اسفندیاری مقدم

یکی از پیامدهای عدم قطعیت در فلسفه داشته‌کنتابداری نام برده‌اند. می‌توانند ارزشمند و مفید واقع شوند. هم‌چنین مطالعه بنیان‌های هر رشته ارتباط تنگاتنگی با پیشینه و زمینه‌های تاریخی آن رشته دارد، بدین ترتیب توجه به تاریخچه علم اطلاع‌رسانی نیز در این میان می‌تواند گام مؤثری در شناخت رشته و حرفه اطلاع‌رسانی باشد. به قول لویس ویلیام هلزی هال در کتاب تاریخ و فلسفه علم، «مجال باید داد تا هر کس تاریخ رشته خود را بداند. او در خواهد یافت که زمینه علمی او از همان مسائل و مقاصد انسانی سرچشمه گرفته که سایر رشته‌های علمی. او کسان دیگری را خواهد دید که انگیزه‌هایی همانند او دارند و بیشتر از راه‌های دیگر هدف‌هایی چون هدف او را دنبال می‌کنند».

علاوه بر موضوعات کلی در این اثر به موضوعات خاصی چون مبانی معرفت‌شناختی، تحلیل حوزه، میان رشته بودن، نظریه و فرا نظریه، تحول مسیر آینده علم اطلاع‌رسانی برمی‌خوریم که در مقالات این مجموعه به آن‌ها پرداخته شده است.

در برخی از مقالات این مجموعه تأکید خاصی بر اصطلاح «علم اطلاع‌رسانی» شده است، این امر شاید به علت تمایز قائل شدن و جدا کردن آن از اصطلاح «علم کتابداری» باشد که در این رابطه متخصصان علم کتابداری و اطلاع‌رسانی هنوز به توافق جمعی نرسیده‌اند. در واقع در مورد نام‌گذاری این حوزه مطالعاتی، ما همچنان با ترکیب‌های «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» و «علم اطلاع‌رسانی» مواجهیم که هر کدام موافقان و مخالفان خاص خود را دارد.

همان‌طور که در مقدمه این اثر ذکر شده است، مقالات این مجموعه از میان مجلات مختلف و معتبر حوزه اطلاع‌رسانی مانند:

Journal of the American Society for Information Science and Technology; Journal of Information Processing and Management; Library Quarterly; Journal of Documentation.

• علی‌رضا بهمن‌آبادی. مبانی، تاریخچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی (گزیده مقالات)، تهران: کتابخانه ملی، چاپ اول، ۵۲۴ صفحه، وزیری، شومیز.

کتاب مبانی، تاریخچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی به صورت یک مجموعه مقالات در زمینه‌های موضوعی پایه و بنیادی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی که به وضوح در نام اثر ذکر شده‌اند، یعنی «مبانی، تاریخچه و فلسفه» منتشر شده است.

از آنجایی که در هر علمی از جمله علم کتابداری و علم اطلاع‌رسانی، نوشته‌ها وسیله و ابزار مؤثری در پیگیری و ارتقای چشم‌اندازهای حرفه هستند، بی‌شک منابع و متونی از این قبیل با توجه به کمبودی که در زمینه موضوعی مبانی و فلسفه کتابداری و اطلاع‌رسانی احساس می‌شود. و اغلب نظریه‌پردازان از آن به عنوان

از نظر نویسنده از دست دادن نگرش
کاربر مداری، بزرگ‌ترین خطری است که
علم اطلاع‌رسانی با آن مواجه است و
بزرگ‌ترین توفیق زمانی حادث خواهد
شد که به‌گونه‌ای موفقیت‌آمیز پژوهش‌ها
و کاربردهای سیستمی را یکپارچه سازد

«علم اطلاع‌رسانی» / تفکو ساراسویک؛ ترجمه علی‌رضا بهمن‌آبادی.

این مقاله بنا به نظر نویسنده یک تحلیل شخصی و بازتابی انتقادی نسبت به تحول و روابط علم اطلاع‌رسانی از دیدگاه‌های مختلف از جمله تاریخی، جامعه‌شناختی، فلسفی، فنی، آموزشی و میان‌رشته‌ای می‌باشد. از نظر نویسنده از دست دادن نگرش کاربر مداری، بزرگ‌ترین خطری است که علم اطلاع‌رسانی با آن مواجه است و بزرگ‌ترین توفیق زمانی برای علم اطلاع‌رسانی حادث خواهد شد که به‌گونه‌ای موفقیت‌آمیز پژوهش‌ها و کاربردهای سیستمی را یکپارچه سازد.

«علم اطلاع‌رسانی و نظام‌های اطلاعاتی: موضوعاتی مرتبط، رشته‌هایی جدا» / دیوید الیس، دیوید آلن، تام ویلسون؛ ترجمه رحمت‌الله فتاحی.

در این مقاله رابطه بین پژوهش‌های حوزه اطلاع‌رسانی و نظام‌های اطلاعاتی از طریق تحلیل متون تخصصی هر حوزه و نیز با استفاده از تحلیل استنادی و هم‌استنادی آثار پژوهشگرانی که دارای استناد زیاد در هر حوزه می‌باشند، مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که پژوهش‌های حوزه علوم اطلاع‌رسانی و نظام‌های اطلاعاتی از نظر تمرکز زمینه‌های مورد علاقه پژوهشگران موضوع‌هایی مرتبط به هم بشمار می‌آیند، اما از نظر شناسایی رشته‌ای، رشته‌های غیرمرتبط می‌باشند.

«بخش نامریی علم اطلاع‌رسانی» / مارسیا بیتس؛ ترجمه علی‌رضا بهمن‌آبادی.

در این مقاله بر نقش علم اطلاع‌رسانی به عنوان یک فراعلم که به انجام و تدوین نظریه درباره محصولات مدرکی رشته‌ها و فعالیت‌های دیگر می‌پردازد، تأکید شده است. فعالیت‌های ذهنی بخش اجرایی این حرفه حول ارائه و سازماندهی اطلاعات دیده شده‌اند تا دانستن محتوای آن. در این مقاله بحث شده است که

در محدوده انتشار پس از سال ۱۹۹۵ انتخاب شده‌اند. دلیل این اعمال محدودیت زمانی در نظر گرفتن شرایط جدید و دگرگونی‌های سریع و فراوان در عرصه فناوری اطلاعات و شکل‌گیری جوامع اطلاعاتی در دهه آخر قرن بیستم ذکر شده است.

نویسندگان مقالات نوعاً از صاحب‌نظران، نظریه پردازان و سرشناسان علم اطلاع‌رسانی هستند و هر کدام از دیدگاه خاص خود به تبیین ماهیت علم اطلاع‌رسانی و مسائلی که برای این حوزه قابل طرح هستند پرداخته‌اند. افرادی چون «بیرگر یورلند» (Biger Hjørland) (مدرسه سلطنتی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی کپنهاگ)، «تفکو ساراسویک» (Tefko saracevic) (مدرسه مطالعات ارتباطات، اطلاعات، کتابداری دانشگاه راتگرز)، «جان.م.باد» (دانشکده علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه میسوری)، مایکل باکلند و... این امر نشانه‌ای از اعتبار مقالات این اثر می‌باشد.

مترجمان این مقالات نیز اغلب از افراد بنام و متخصصان مطرح در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران می‌باشند، از جمله عبدالحسین آذرنگ، رحمت‌الله فتاحی، عباس حری، حسین مختاری معمار و... بازبینی و ویراستاری جزئی مقالات نیز زیر نظر علی‌رضا بهمن‌آبادی (عضو هیأت علمی مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهادکشاورزی) با نظر موافق مترجمان انجام گرفته است. از دیگر ویژگی‌های ممتاز این اثر دارا بودن کتاب‌شناسی اصول و مبانی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی در زبان فارسی، واژه‌نامه فارسی - انگلیسی و انگلیسی - فارسی و هم‌چنین نمایه موضوعی تحلیلی - سلسله مراتبی در انتهای مجموعه می‌باشد.

در ادامه به بررسی اجمالی محتوای مقالات پرداخته می‌شود: «بنیادهای فلسفی، نظری، و عملی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی» / بیرگر یورلند؛ ترجمه عبدالحسین آذرنگ.

این مقاله چهره‌ها یا جنبه‌های مختلف علم کتابداری و اطلاع‌رسانی را از دیدگاه نظری و فلسفی معرفی کرده است و نگرش‌های بنیادی در رابطه با این علم را مطرح می‌کند. هم‌چنین در رابطه با انواع دانش (دانش عمومی و دانش تخصصی) مفید و مورد نیاز کتابداران، سندداران و متخصصان اطلاع‌رسانی بحث می‌کند.

اصطلاحاتی که برای نامگذاری این رشته توسط افراد و نهادهای مختلف مطرح شده‌اند را توضیح داده است. علاوه بر این موارد مفاهیم بنیادی این علم، زیر حوزه‌های علم، نظریه‌ها، الگوها و رشته‌های وابسته را معرفی می‌کند. اشاره مختصری نیز به روش‌های پژوهشی در این علم می‌کند.

در این مقاله برخی از جنبه‌های مربوط به مباحث اجتماعی و تاریخی علم اطلاع‌رسانی و نهادهای اطلاعاتی بحث و بررسی شده است. شیوه تأثیر تغییرات تاریخی بر علوم اطلاع‌رسانی (و پیشروان علوم کتابداری و مستندسازی) را بررسی می‌کند. نمونه‌ها و چارچوب‌های مورد بررسی عبارت‌اند از: الگوی پیش از جنگ که کتابخانه را نهادی اجتماعی می‌پندارد، الگوی فیزیکی، دیدشناختی و چشم‌اندازهای جایگزین در سال ۱۹۹۰ که گرایشی نوین را به سمت درهم‌آمیزی ابعاد اجتماعی نظم، جامعه‌شناسی علوم، علم تفسیر و نشانه‌شناختی ارائه می‌کند.

«گذاری تاریخی بر تحول علم اطلاع‌رسانی در ایالات متحده / رابرت ام. هایس؛ ترجمه مریم امین سعادت.

این مقاله علاوه بر مروری کوتاه بر تحولات علم اطلاع‌رسانی در ایالات متحده به بحث و بررسی پیرامون «هفت مناسبت زمانی» در طی پنجاه سال اخیر شامل عرصه تحولات علمی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، عرصه منابع اطلاعات تجاری، صنعتی و مصرف‌کننده، رشد فناوری‌های زیربنایی، عرصه انتشارات، عرصه موضوعات مرتبط با کتابداری، پیشرفت در خودکار سازی کتابخانه و رشد خدمات و علوم اطلاع‌رسانی می‌شود. در انتها نویسنده به پیش‌بینی تحولات در پنج سال آینده در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، تجارت، صنعت و مصرف‌کنندگان، فناوری اطلاعات، انتشارات و کتابخانه‌ها می‌پردازد.

«اظهار نظرهایی درباره تاریخ و تاریخ‌نگاری علم اطلاع‌رسانی» / دبلیو بویدیوارد؛ ترجمه حسین مختاری معمار.

این مقاله شامل دو بخش است: در بخش اول مسائلی برای تاریخ‌نگار علم اطلاع‌رسانی مورد بررسی قرار گرفته است که ناشی از عدم توافق درباره آنچه که دقیقاً به آن علم اطلاع‌رسانی می‌گویند و از ماهیت بین رشته‌ای بودن این علم که مورد قبول همگان است می‌باشد. در واقع این بخش مقاله نشان می‌دهد که تاریخ علم اطلاع‌رسانی هم از لحاظ کتاب‌شناختی و هم از لحاظ اجتماعی در حال کسب هویت است. در بخش دوم مقاله با استناد به نظر دراز مدت، میان مدت و کوتاه مدت برادل روشی برای تناوب زمانی پیشنهاد می‌کند که دورنمای جدیدی برای تاریخ علم اطلاع‌رسانی فراهم می‌آورد. رویکردهای متقارن و نامتقارن به تاریخ علم اطلاع‌رسانی نیز مطرح شده است.

«سندداری، اطلاع‌رسانی و کتابداری در ایالات متحده آمریکا» / مایکل باکلند؛ ترجمه محسن حاجی زین‌العابدینی.

مایکل باکلند از نظریه پردازان علم کتابداری و اطلاع‌رسانی در این مقاله به بررسی سه پرسش مرتبط به هم می‌پردازد و اشاره

تاریخ علم اطلاع‌رسانی هم از لحاظ کتاب‌شناختی و هم از لحاظ اجتماعی در حال کسب هویت است

چنین بیانی اساساً استعدادها و مهارت‌های متفاوتی را نسبت به آنچه که در حرفه‌ها و رشته‌های دیگر مطرح است، می‌طلبد. از دیگر مواردی که در این مقاله مدنظر قرار گرفته‌اند، رویکردهای روش‌شناختی و ارزش‌های علم اطلاع‌رسانی است.

«مدارک، نهادهای نگهدارنده و علم اطلاع‌رسانی» / بیرگر یورلند؛ ترجمه علی رادباوه.

این مقاله به مطالعه نام‌گذاری حوزه کتابداری، اطلاع‌رسانی و سندداری با تأکید خاص بر اصطلاحات «اطلاعات» و «مدارک» می‌پردازد. عوامل مؤثری را که باعث ورود مفهوم اطلاعات در کتابداری شده است، در رابطه با گرایش‌های نظری حاکم بر این زمینه و پیوند این گرایش‌ها با پیش‌فرض‌های معرفت‌شناختی بحث می‌کند. در بررسی این مسائل نیز از رویکردی حمایت‌می‌کند که تأکیدش بر مدارک و نهادهای نگهدارنده می‌باشد.

«علم اطلاع‌رسانی در سال ۲۰۱۰: دیدگاه دانشگاه لافبرو» / رون سامرز، چارلز اوپنهایم، جک میدوز، کلیف مک‌نایت و مارگارت کینل؛ ترجمه علی رضا بهمن‌آبادی.

این مقاله به مسیر آینده علم اطلاع‌رسانی در افق ۱۰ ساله می‌پردازد و مطرح می‌سازد که دانستن این مطلب که این رشته به کج‌ره‌سپاری می‌شود، متکی بر این دانش است که در کجا بوده است. در این مقاله نظریات مختلف من جمله دگرگونی تدریجی علم اطلاع‌رسانی، تعریف جامع «اطلاعات»، فعالیت‌های هسته پیشنهادی و حوزه‌های کاربردی بارز، مسائل مدیریتی مانند سنجش عملکرد مورد بررسی قرار گرفته و نتایج بدست‌آمده نشان می‌دهد که علم اطلاع‌رسانی سهمی مهم در رشته‌های دیگر (صنعت، تجارت، بهداشت) ایفا خواهد کرد و فرصت‌ها و چالش‌های متعدد خود را عرضه خواهند کرد.

«تحولات تاریخی و جنبه‌های اجتماعی علم اطلاع‌رسانی: نگرش اروپای شمالی» / آندروس اوروم؛ ترجمه عباس گیلوری.

می‌کند که بررسی وضعیت فناوری مدرسه عالی کتابداری دانشگاه شیکاگو، حاکی از این است که تغییر الگوی موقتی، به دور از پیشرفت فناوری و طراحی پدیدآمده است.

«**ریشه‌های صنعتی علم اطلاع‌رسانی**» / دونالد ای وینسور؛ ترجمه سید کاظم حافظیان رضوی.

دهه ۱۹۷۰ که دانشگاه‌ها شروع به ارائه مدارج تحصیلی در اطلاع‌رسانی نمودند، نقطه عطفی برای این رشته به حساب می‌آید. از آن پس فارغ‌التحصیلان این رشته برای استخدام در مراکز اطلاع‌رسانی در لویس قرار گرفتند. مجله انجمن علم اطلاع‌رسانی آمریکا نیز از این رویداد تأثیر پذیرفت و محتوای مقالاتش به حوزه علم اطلاع‌رسانی در وجه دانشگاهی آن گرایش پیدا کرد و جنبه‌های صنعتی در مقالات کاهش یافت. این مقاله فرصتی است تا مجله مزبور مطالب خود را از حوزه‌ای محدود فراتر برده و گروه بیشتری از خوانندگان را مخاطب قرار دهد.

«**مبانی معرفت‌شناختی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی**» / جان. م. باد؛ ترجمه نجلا حریری.

آنچه در این مقاله مورد بحث است، سیطره اثبات‌گرایی (پوزیتیویسم) بر کتابداری و اطلاع‌رسانی است که ویژگی اصلی آن جست‌وجوی قوانین کلی و خلاصه کردن تمامی پدیده‌ها، از جمله پدیده‌های رفتاری، شناختی و غیره در عنصر فیزیکی آن‌ها، از میان سایر عناصر بوده است. مقاله حاضر اصول رویکرد معرفت‌شناختی تجدید نظر شده‌ای را مطرح می‌کند که در پی ادراک جوهر پدیده‌ها (از جمله کتابخانه‌ها) است و حالت‌های ارادی بازیگران انسانی عرصه کتابداری و اطلاع‌رسانی را نیز در کنار سایر عوامل مورد توجه قرار می‌دهد.

«**به سوی افقی نوین در علم اطلاع‌رسانی: تحلیل حوزه‌ای**» / بیرگر یورلند وهان البرچسن؛ ترجمه ناهید طباطبایی.

در این مقاله تحلیل حوزه‌ای را به عنوان زمینه‌ای نو در علم اطلاع‌رسانی معرفی کرده و آن را توصیف می‌کند. پیشینیان مهم این دیدگاه را نام برده و نظرات آن‌ها را مطرح می‌کنند. به معرفی پژوهش‌ها و زمینه‌های مهم موجود در علم اطلاع‌رسانی می‌پردازد که می‌توان آن‌ها را به عنوان بخش‌های تشکیل دهنده یا تألیفاتی در ارتباط با چارچوب مورد اشاره تحلیل حوزه‌ای تلقی کرد. بخش دوم به شرح گرایش‌های میان رشته‌ای اخیر در درک مفهوم دانش می‌پردازد. در بخش سوم مقاله مقایسه‌ای بین تحلیل حوزه‌ای با دیگر نظریه‌های علم اطلاع‌رسانی دارد. در واقع رویکرد حوزه‌ای را در پرتو دیگر

نظریه‌ها، مدل‌واره‌ها و رویکردهای معاصر در علم اطلاع‌رسانی مورد بحث قرار داده است. بخش پایانی مقاله مسائل مهمی که باید مورد بررسی و پژوهش قرار گیرند را برمی‌شمارد، مسائلی مانند چگونگی تأثیر حوزه‌های مختلف دانش بر ارزش اطلاعاتی نقاط مختلف دسترسی موضوعی در پایگاه‌های اطلاعاتی.

«**نظریه و فرانظریه در علم اطلاع‌رسانی: تفسیری جدید**» / بیرگر یورلند؛ ترجمه مهدی داودی.

این مقاله به تأثیر نظریه‌های معرفت‌شناختی بر نظریه‌های راجع به استفاده‌کنندگان، شناخت آنان و رفتار جست‌وجوی اطلاعات آنان، بر تحلیل موضوعی ورده‌بندی و بازیابی اطلاعات، فهم «اطلاعات»، دیدگاه‌های مربوط به اسناد و نقش آن‌ها در ارتباطات، گزینش اطلاعات و ... می‌پردازد. این مقاله محدودیت‌هایی را در رهیافت‌های مسلط در اطلاع‌رسانی نشان می‌دهد و دیدگاه‌هایی بدیل را پیشنهاد می‌کند.

«**فرانظریه و علم اطلاع‌رسانی**» / برایان ویکری؛ ترجمه ویدا بزرگ‌چمی.

فرا نظریه به معنای تحلیل پیش فرض‌های شاخه‌ای از دانش یا حرفه است. در این مقاله نیز ماهیت پیش فرض‌های اصلی علم اطلاع‌رسانی چون اطلاعات، دانش (شخصی و عمومی)، پیام، انتخاب پیام، خواست و نیاز اطلاعاتی، پرسش، ارتباط و جست‌وجوی اطلاعات و شرایط جایگزین پیش فرض‌های دیگر مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

بنا به نظر گردآورنده، در انتخاب و گردآوری مقالات این مجموعه نیازهای دانشجویان کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و نیز دانشجویان کارشناسی ارشد رشته رایانه و سایر رشته‌های مهندسی که ممکن است گرایش به مطالعه جنبه‌هایی از علم اطلاع‌رسانی داشته باشند، مدنظر بوده است و می‌تواند به عنوان منبع درسی برای درس «مبانی کتابداری و اطلاع‌رسانی» در مقطع کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی مفید فایده گردد. البته بیان چنین نظری می‌تواند کمی مورد تردید قرار گیرد؛ با توجه به سرفصل‌های ارائه شده در درس «مبانی کتابداری و اطلاع‌رسانی» در مقطع کارشناسی ارشد و سطح علمی و ارتباط مقالات مجموعه با آن، بایستی تناسب و سنجیدگی شود. از این رو پیشنهاد این کتاب به عنوان منبعی کمک درسی و برای مطالعه بیشتر با توجه به ساختار و محتوا و سبک نگارش مقالات می‌تواند بیشتر مورد نظر باشد.